

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh729>

1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTININ TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Yasin COŞKUN*

Özet

Türkiye'nin 1974 yılında başlatmış olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı 1950'lerden beri süre gelen Kıbrıs sorunu içinde Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerini etkilemesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Genelde bu harekâta Amerika'nın göstermiş olduğu sert tepki üzerine Türk-Amerikan ilişkilerinin olumsuz olarak etkilenmesi araştırmacıların bu alanda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Hâlbuki Ankara'nın adaya karşı başlatmış olduğu askeri operasyon Türk-İngiliz ilişkilerini de önemli derecede etkilemiştir. Bu nedenle, bu çalışma operasyona İngiltere'nin gösterdiği tepkiyi detaylı bir şekilde incelemiş ve iki ülkenin bu süreçte takip etmiş oldukları politikaların ikili ilişkilerdeki etkisi üzerine analiz yapmıştır. Ayrıca, çalışmanın giriş bölümünde Kıbrıs sorununun başlangıcından itibaren Türk-İngiliz ilişkilerindeki yeri de ortaya konularak, 1974 askeri operasyonun ikili ilişkilere ne derece tesir ettiği konusunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu açıdan, bu çalışma Kıbrıs sorununun başlangıcında bir nevi ortak politika takip eden iki ülkenin 1974 yılıyla birlikte çatışma aşamasına nasıl geldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs sorunu, Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk-İngiliz ilişkileri.*

The Effects of the 1974 Cyprus Peace Operation on Anglo-Turkish Relations

Abstract

The Cyprus Peace Operation conducted by Turkey in 1974 is an important event in the Cyprus problem, which has been continuing since 1950s, in terms of effecting Turkey's relations with the other states. In general, because of the Turkish-American relations were adversely affected after the American harsh reaction to this Turkish

* Dr. (Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.)

military intervention on the island researchers mainly focused on examining this point. However, this operation also affected Anglo-Turkish relations significantly. Therefore, this study investigated the British respond to this Turkish move in detail and made an analysis of the effects of the policies pursued by Ankara and London in this process on their relations. Also, in the introduction section of this study, the place of the Cyprus dispute in the course of the Anglo-Turkish relations since the beginning of the problem was presented in order to better understand the effect of 1974 military operation on the mutual relations between the two countries. In this respect, this study shows that how the two countries which were following the similar policies at the beginning of the Cyprus problem came into the brink of conflict by 1974.

Keywords: *The Cyprus problem, Cyprus Peace Operation, Anglo-Turkish relations.*

Giriş

Kıbrıs sorunu yalnızca adadaki Rum ve Türk toplumlarının sorunundan çok daha öte olarak devletlerin ikili ilişkilerine de önemli derecede etki etmiştir. Özellikle Kıbrıs meselesinin ortaya çıktığı zamanlardan günümüze kadar adada meydana gelen olaylar bu durumun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan Türk-İngiliz ilişkilerinde Kıbrıs sorunu önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu etki belirli bir düzlemde olmamıştır. Özellikle, Kıbrıs meselesinin değişik aşamalarında sorunun Türk-İngiliz ilişkilerine etkisi farklılıklar göstermiştir. Kıbrıs probleminin ortaya çıkmaya başladığı ilk yıllarda sorunun Türk-İngiliz ilişkilerine olumsuz bir etkisi olmamış hatta Rumların bağımsızlık istekleri karşısında iki ülkenin gösterdikleri tutum Ankara ve Londra'yı birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle, adadaki Kıbrıslı Rumların bağımsızlık taleplerinin yoğunlaştığı 1950'lerde, stratejik olarak önemli gördükleri¹ Kıbrıs'ı kaybetmek istemeyen İngilizlerin adadaki Türkleri Rumların isteklerine karşı denge unsuru olarak görmesi bu durumun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.²

Adanın 1960 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, adadaki Rumların bağımsızlık isteklerini önlemeye dayalı bu 'Türk-İngiliz işbirliği kritik bir aşamaya gelmiştir.'³ İki ülkede adadaki çıkarlarının 1950'li yıllardan

¹ John Darwin, *Britain and Decolonisation the Retreat from Empire in the Post-War World*, (Basingstoke: Macmillan Education 1988), s. 216.

² Perry Anderson, *The New Old World*, (London: Verso Books, 2011), s. 361.

³ Ömer Kürkçüoğlu, 'Turco-British Relations Since the 1920s', in William Hale and Ali İhsan Bağış (eds.), *For Centuries of Turco-British Relations: studies in diplomatic economic and cultural affairs*, (Beverly: The Eothen Press 1984), s. 96.

farklı olduğunu anlamaya başlamıştır. İngiltere daha çok Kıbrıs devletinin kurulmasıyla adada elde etmiş olduğu iki askeri üssü korumayı kendi Kıbrıs politikasının merkezine koyarken, Türkiye adadaki Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması için politika yürütmüştür.⁴

1964 yılı ile beraber Kıbrıslı Rumların adayı tek başına yönetmeye başlamasına Türkiye ve İngiltere'nin gösterdiği tepkiler bu iki ülkenin Kıbrıs sorununa yaklaşımındaki farkı daha da gün yüzüne çıkarmıştı. Türkiye adadaki bu fiili duruma tepkisine rağmen İngiltere'nin Rum yönetimini adanın yasal temsilcisi olarak görmesi iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştı. Daha sonraki yıllarda adada meydana gelen olaylara Ankara ve Londra'nın göstermiş olduğu tepkiler iki ülke arasında Kıbrıs sorununa yaklaşımındaki farkı giderecek açacaktı.

Kıbrıs'ta 1967 yılının Kasım ayında meydana gelen olaylar sonrası Türklerin hayatını kaybetmesi sonucunda Türkiye'nin adaya yönelik müdahale hazırlıklarına İngiltere olumsuz tavır almıştı. Bu nedenle, Ankara'nın herhangi bir müdahale girişiminde bulunmasını engellemek için Türkiye üzerinde uluslararası bir baskı oluşturulmasını desteklemesi⁵ İngiltere'nin Türkiye'nin Kıbrıs politikasına karşı aldığı olumsuz tutumu açıkça göstermekteydi.

Ayrıca, 28 Aralık 1967'de adada Geçici Kıbrıs Türk Yönetiminin kurulmasını İngiltere istenmeyen bir gelişme olarak görmüş⁶ ve Kıbrıslı Türklerin bu girişimine karşı tavır almıştı. Genel olarak İngiltere'nin sergilemiş olduğu Kıbrıs politikası Türkiye ile ilişkilerde negatif bir unsur olarak yer almış fakat 1974 yılına kadar büyük bir problem oluşturmamıştı. 1974 yılında Ankara'nın başlatmış olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı'na karşı İngiltere'nin aldığı tavır Kıbrıs sorununun Türk-İngiliz ilişkilerine ne derece olumsuz etki yapabileceğini göstermiş ve iki ülke arasında soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştu. Bu açıdan, 1974 Türk askeri müdahalesinin incelenmesi Türk-İngiliz ilişkilerini Kıbrıs sorunu üzerinden anlamak açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

⁴Yasin Coşkun, 'The Cyprus Problem and Anglo-Turkish Relations 1967-1980', Ph.D. Thesis, (University of East Anglia, 2015), s. 11.

⁵a.g.e, s. 57.

⁶*The Times*, 30 December 1967.

Ankara'nın Adaya Müdahale Planı ve Türk-İngiliz Anlaşmazlığı

15 Temmuz 1974'te adada meydana gelen Rum darbesine Türkiye'nin tepkisi sert olmuştu. Savunma Bakanı Hasan Esat Işık Ankara'nın adadaki durumu dikkatle izlediğini söylemiş ve gerekli önlemleri almak konusunda Türkiye'nin çekinmeyeceğini ifade etmişti.⁷ Başbakan Bülent Ecevit de Türkiye'nin Kıbrıs'ta herhangi bir oldubittiyi kabul etmeyeceğinin altını çizmişti.⁸ Ankara'nın adadaki Rum müdahalesine gösterdiği tepki, Türkiye'nin bir askeri operasyon seçeneğini her an kullanmaya hazır olduğu izlenimini veriyordu. İngiltere bu durumun farkındaydı. Bu nedenle, İngiliz Dışişleri Bakanı James Callaghan yaptığı açıklamada Türklerin herhangi bir müdahaleden kaçınacağını kuvvetle umduğunu belirtmişti.⁹ Açıkçası, İngiltere de adadaki Rum müdahalesinden dolayı rahatsızdı fakat sorunun çözümü için herhangi bir Türk askeri harekâtına karşıydı. Bu durum, iki ülkenin adadaki askeri müdahaleye karşı nasıl bir politika takip edilmesi gerektiği hususunda önemli bir fark oluşturmuştu.

İngiltere Kıbrıs devletinin kurulmasını sağlayan anlaşmalarda garantör devletlerden birisiydi. Bu nedenle, Kıbrıs sorununda önemli aktörlerdendi. Ankara bu durumun farkındaydı ve Başbakan Bülent Ecevit adaya karşı herhangi bir tek taraflı operasyona girişmeden önce 17 Temmuz'da İngiltere'ye Kıbrıs'taki hâlihazırda bulunan durumu görüşmek için gitti.¹⁰ Ankara ile Londra'nın ortaklaşa yapacağı bir askeri operasyon Türkiye'nin tek başına kalkışacağı bir harekâta göre uluslararası herhangi bir tepkiyi azaltma ihtimali daha yüksek gibi görünüyordu. Fakat Bülent Ecevit ve ona eşlik eden Türk heyeti İngiliz Hükümetinin Türkiye'nin krizin çözümü için yaptığı tekliflere gösterdiği tepki karşısında hayal kırıklığına uğrayacaktı.

Ecevit Londra da İngiliz hükümetiyle yaptığı toplantıdaki konuşmasında Türkiye'nin adada bulunan durumu kendi lehine kullanmak gibi bir niyetinin olmadığını belirttikten sonra Kıbrıs'taki durumun çok ciddi bir hal aldığını, adadaki Rum cunta yönetimin giderek pozisyonunu güçlendirdiğini ve herhangi bir Türk-Yunan çatışmasını önlemek için Türk-İngiliz işbirliğinin gerekli

⁷ Public Record Office (PRO): Foreign and Commonwealth Office (FCO) 9/1890, immediate telegram from the British Embassy in Ankara, no: 746, 15 July 1974.

⁸ *The Times*, 16 July 1974.

⁹ PRO: FCO 9/1890, 'Statement on Cyprus' 15 July 1974.

¹⁰ Coşkun, 'The Cyprus problem', s. 113.

olduğunu vurgulamıştır. Bunun için de Türk askerlerinin adaya gönderilmesi amacıyla adada bulunan İngiliz üslerini kullanmayı talep etmiştir.¹¹

Dışişleri Bakanı Callaghan cevaben Türklerin endişelerini paylaştıklarını belirttiikten sonra adadaki İngiliz üslerinin kullanılması konusuna olumsuz yaklaşımda bulundu. İngiltere Başbakanı Harold Wilson da Kıbrıs'taki üslerin İngiltere'nin çıkarları için kurulduğunu¹² ve Türklerin bu üsleri kullanma talebinin kabul edilemeyeceğini belirtti.

İngiltere'nin Türk heyetinin talebine bu yaklaşımı iki ülkenin adadaki krize yaklaşımındaki farkı ortaya koyuyordu.¹³ İngiliz yönetimi sorunun çözümü için Türklerin adaya müdahalesi yerine İngiliz, Türk ve Yunan delegasyonlarından oluşacak üçlü görüşme yapılmasını teklif etti. Fakat Türk heyeti böyle bir görüşmeden krizin çözümüne yönelik hızlı bir sonucun çıkmayacağını ve bu durumun adadaki cunta rejiminin güçlenmesi için zaman kazandıracağını belirtip, İngiliz teklifini geri çevirdi.¹⁴

Aslında Başbakan Ecevit'in İngiltere'den üslerini kullanma talebinde bulunması Londra'ya gelmeden önce Türk heyetinin İngiltere'nin adadaki cunta yönetimine müdahalede Ankara ile ortak hareket edeceğini umduğunu gösteriyordu fakat İngiliz Hükümetinin Ankara'nın talebini reddi Türk heyeti üzerinde büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuş ve Türk-İngiliz ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle, Ecevit İngiliz heyetinin olumsuz cevabına binaen yaptığı açıklamada İngilizlerin verdikleri bu karardan dolayı ileride ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardan dolayı kendilerini sorumlu hissedebileceklerini bildirmiştir.¹⁵

Ankara'nın Adaya Müdahalesi ve İngiliz Tepkisi

İngiltere'nin yanı sıra Amerika da adaya yönelik herhangi bir Türk müdahalesine karşıydı. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger yaptığı açıklamada Birleşik Devletler yönetiminin Ankara'nın adaya yönelik operasyon planlarına

¹¹ PRO: FCO 9/1892, 'Record of conversation between the Prime Minister, Harold Wilson, the Foreign and Commonwealth Secretary, James Callaghan, and the Defence Secretary, Roy Mason, and the Prime Minister, Bulent Ecevit, the Acting Foreign Minister, Hasan Işık, and the Minister of Interior, Oğuzhan Asiltürk, after dinner at no. 10 Downing street on Wednesday 17 July 1974.

¹² a.g.e., s. 8.

¹³ Coşkun, 'The Cyprus Problem', s. 115.

¹⁴ PRO: FCO 9/1892, s. 9.

¹⁵ a.g.e., s. 10.

dair gönderilen raporlardan dolayı son derece endişeli olduğunu vurgulamıştı.¹⁶ Ancak, Türkiye adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin durumundan kaygılanıyor ve bir askeri müdahalede kararlı görünüyordu. Bu doğrultuda, her türlü gelebilecek uluslararası tepkileri de göze alarak 20 Temmuz 1974'te askeri operasyona başladı.

İngiltere'nin Ankara'nın başlatmış olduğu bu harekâta göstereceği tepki iki ülke ilişkileri üzerinde önemli bir etki bırakacaktı. Zaten müdahaleden önce İngiliz Hükümetinin Türkiye'nin ortak hareket etme planına verdiği olumsuz yanıt iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkilemişti. Bunun üstüne Londra'dan gelecek herhangi bir sert tepki ikili ilişkileri daha da gerebilirirdi.

Açıkçası, İngiltere Ankara'nın böyle bir askeri müdahaleye en azından yakın zamanda kalkışacağını ummuyordu. İngiltere'nin değerlendirmesine göre Bülent Ecevit İngiltere'den daha yeni ülkesine dönmüştü ve böyle önemli bir karar vermesinin zaman alacağı düşünülüyordu.¹⁷ Ayrıca Amerikalı diplomat Joseph Sisco da o sıralarda Ankara'da Türk Hükümeti ile sorunun çözümü için müzakere halindeydi.¹⁸ Bu nedenle Londra adaya yönelik herhangi bir Türk müdahalesi beklemiyordu ve Türkiye'nin askeri operasyona başladığı haberi İngiliz Hükümetinde şok etkisi yapmıştı.¹⁹

İngiltere'nin Ankara'nın hamlesine gösterdiği tepki sert oldu. İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan hemen Türkiye'nin İngiltere Büyükelçisi Rıfat Turgut Menemencioğlu'nu çağırıp Türk Hükümetinin böyle bir büyük askeri operasyon öncesinde kendisini bilgilendirmediği ve operasyonu radyodan öğrendiği için durumu esefle karşıladığını söyledi.²⁰ Ayrıca, Callaghan'a göre Türkiye'nin başlatmış olduğu bu askeri müdahale gereksizdi çünkü adada Türklere yönelik bir saldırı meydana gelmemişti.²¹ Menemencioğlu, Callaghan'a verdiği cevapta kendisinin de bu operasyondan habersiz olduğunu ve BBC'den duyduğunu belirttikten sonra Callaghan'ın mesajlarını Ankara'ya iletteceğini söyledi.²²

¹⁶ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, (London: Weidenfeld and Nicolson, 1999), s. 217.

¹⁷ PRO: Prime Minister's Office (PREM) 16/19, 'Coup d'état in Cyprus', a personal note from Commander of British Forces in the Near East(CBFNE) to Ministry of Defence in UK, 22 July 1974.

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ Coşkun, 'The Cyprus problem', s. 119.

²⁰ PRO: PREM 16/19, 'Cyprus', a confidential telegram from FCO to the British Embassy in Ankara, no: 811, 20 July 1974.

²¹ a.g.e.

²² a.g.e.

Callaghan'ın Türk askeri operasyonuna tepkisi büyüktü ve bir an önce sonlandırılmasını istemekteydi. Kendisinin İngiliz resmi makamlarına gönderdiği yazıda Türklerin üzerine maksimum derecede baskı kurup, onların ilerleyişlerini kısıtlamak ve bir an önce ateşkesi sağlamak öncelikli politikası olduğunu vurgulamıştı.²³ Bu minvalde, Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger ile yakın bir çalışma içinde bulunarak adadaki çatışmanın sonlandırılması için bütün diplomatik çabaları göstermeye devam etmiştir. Özellikle İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı bir üçlü görüşme toplantısı düzenleme konusunda Kissinger ile görüşmüş ve desteğini elde etmiştir. Kissinger verdiği cevapta Türklerin ateşkesi kabul etmesi için NATO Genel Sekreterliği'ni de içeren farklı kanallardan Ankara üzerine daha fazla baskı kurulması gerektiğini ifade etmiştir.²⁴ Sonunda 22 Temmuz'da Ankara ateşkesi kabul ettiğini açıklamış ve krizin çözümü için yeni bir aşamaya girilmişti.

Lefkoşa Havaalanı Krizi ve Türk-İngiliz Gerilimi

İngiltere'nin Ankara'nın Kıbrıs'a yönelik başlattığı operasyona karşı aldığı olumsuz tutum Türk-İngiliz ilişkilerinde olumsuz bir etki bırakmıştı. Ateşkes sağlandıktan sonra da İngiliz Hükümetinin adada Türk askerlerinin bulunmasına karşı yürütmüş olduğu olumsuz politika iki ülke ilişkilerini daha da germişti. Bu açıdan, Lefkoşa Havaalanı krizi adadaki sorunun ikili ilişkileri ne derece olumsuz etkilediğini göstermesi açısından önemli yer teşkil etmektedir.

Lefkoşa Havaalanı adadaki önemli stratejik noktalardan biriydi ve burası Ankara tarafından kontrol altına alınmak isteniyordu çünkü Yunanlıların adada bulunan Rum güçlerini takviye etmek için bu havaalanını kullandığı düşünülüyordu.²⁵ Fakat havaalanında genel olarak İngiliz askerlerinden oluşan bir Birleşmiş Milletler kuvvet birliği bulunuyordu ve İngilizlere göre Türkler saldırmak için havaalanını kuşatmış bulunuyordu.²⁶ Bu durum İngiltere ve Türkiye arasında büyük bir krize neden olmasının yanı sıra iki ülkeyi

²³ PRO: PREM 16/19, confidential telegram from FCO to the British Offices included in Athens, Ankara, Moscow, no: 151, 20 July 1974.

²⁴ PRO: FCO 9/1918, 'Tripartite conference in Geneva- record of conversation, part C', 'record of a telephone conversation between Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and Dr Kissinger at 8.40 pm, 21 July 1974.

²⁵ PRO: PREM 16/19, 'record of a telephone conversation between the Prime Minister and Prime Minister of Turkey', 24 July.

²⁶ a.g.e.

çatışmanın eşiğine getirdi. İngiliz Hükümetinden yapılan açıklamalar Türkiye'nin havaalanına yönelik herhangi bir operasyonuna Londra'nın sert tepki göstereceği yönündeydi. Callaghan adadaki İngiliz birliklerini arayarak hazırda beklemelerini ve Türk askerlerinin havaalanına yaklaştırılmaması yönünde emir verdi.²⁷ Ayrıca Phantom savaş uçakları İngiltere'den Kıbrıs'a adadaki İngiliz kuvvetlerini koruma görevi ile gönderildi.²⁸ İlk olarak Callaghan Ecevit'i arayarak eğer havaalanında bulunan kuvvetlerine herhangi bir ateş açılırsa karşılık verileceği konusunda uyardı.²⁹ Aslında adada durum biraz karıştı çünkü İngilizler havaalanının genel olarak kendi kuvvetlerinden oluşan Birleşmiş Milletler gücünde olduğunu söylerken, Türkler adanın hâlihazırda kendi kontrolüne geçtiği bilgisini veriyordu.³⁰

Kesin olan durum, İngilizlerin ne pahasına olursa olsun havaalanının kontrolünü Türklere bırakmak istememesiydi. Bu nedenle İngiliz Başbakanı Wilson da Ecevit'i telefonla arayarak biraz da tehditkâr bir dil kullanarak Türkiye'nin havaalanına yönelik herhangi bir askeri operasyona girmemesi yönünde uyarıda bulundu.³¹ Bu telefon konuşması 1974 yılındaki askeri müdahale sonrası Türk-İngiliz ilişkilerinin ne aşamaya geldiğini göstermek için güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Başbakan Wilson:

Sizin askerlerin bu gece İngiliz kuvvetlerini de içeren Birleşmiş Milletler askerlerine bir operasyon düzenleyeceğine dair endişece verici haberler var. Söylemek zorundayım ki böyle bir durumda kayıtsız kalamayız.

Başbakan Ecevit:

İngiliz veya Kanadalı fark etmez askerlerimiz Birleşmiş Milletler Kuvvetlerine ateş açılmaması konusunda kesin emir aldı.

Başbakan Wilson:

Havaalanına saldırı...

Başbakan Ecevit:

Hayır. Hayır. Size söylüyorum askerlerimiz havaalanı çevresindeki kimseye saldırı yapılmaması konusunda emir aldı.

Başbakan Wilson:

²⁷ James Callaghan, *Time and Chance*, (London: Collins, 1987), s. 347.

²⁸ a.g.e., s. 347.

²⁹ a.g.e., s. 347.

³⁰ Coşkun, 'The Cyprus Problem', s. 126., PRO: PREM 16/19, 'record of a telephone conversation between the Prime Minister and Prime Minister of Turkey', 24 July.

³¹ Coşkun, 'The Cyprus Problem', s. 126.

Bu gece havaalanına askeri operasyon sizin kuvvetleriniz tarafından...

Başbakan Ecevit:

Hayır. Hayır.

Başbakan Wilson:

Hayır?

Başbakan Ecevit:

Hayır. Gördüğümüz gibi farklı bilgilere sahibiz. Oraya gidip durumu kendi gözlerimizle görmemizi isterdim. Bizim askerimiz havaalanının kontrolleri altında olduğunu söylerken, Birleşmiş Milletler kendi kontrolünde olduğunu söylüyor. Kesin olan durum askerlerimiz herhangi bir saldırıda bulunmayacak.

Başbakan Wilson:

Durum böyle ise sorun yok. Sadece telefonda birbirimizi duymak zor olduğu için bir kez daha tekrarlıyorum eğer saldırı olursa İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri karşı saldırıda bulunacak.

Başbakan Ecevit:

Anlıyorum.

Başbakan Wilson:

Pekâlâ, havaalanına karşı herhangi bir askeri operasyon olmadığı sürece sıkıntı yok demektir.

Başbakan Ecevit:

Hayır. Hayır.

Başbakan Wilson:

Duymak istediğimiz buydu...³²

Bu telefon görüşmesinin ortaya koymuş olduğu en önemli sonuç tarafların birbirilerinin politikalarına karşı güveninin azaldığıdır. Ecevit müteaddit defalar Ankara'nın havaalanına karşı herhangi bir operasyonda bulunmayacağını söylemesine rağmen Wilson ikna olmakta zorlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye herhangi bir saldırıda bulunmamış fakat havaalanı da kapalı kalmıştır. İngiltere'nin havaalanı krizinde Türkiye'ye karşı aldığı tavır ikili ilişkileri daha da germiştir.

³² PRO: PREM 16/19, 'record of a telephone conversation between the Prime Minister and Prime Minister of Turkey', 24 July 1974.

Cenevre Görüşmelerinde İngiltere'nin Tutumu ve Adada İkinci Türk Askeri Müdahalesi

Ateşkesin sağlanmasından sonra 25 Temmuz 1974'te Türk, Yunan ve İngiliz Dışişleri Bakanlarının liderlik ettiği heyetler Cenevre'de sorunu çözüme kavuşturmak amacıyla toplanmıştır. Görüşmelerin ilk gününde Yunan tarafı Türk askerlerinin adada ateşkesi ihlal ettiği gerekçesi ile şikâyetle bulunmuş ve bu durumun devam etmesi halinde Cenevre'den ayrılacaklarını belirtmişlerdir.³³ Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş Cenevre Konferansının ateşkes ihlal iddialarını tartışmak için toplanmadığını, kendisinin de adadaki Rumların ateşkes ihlalinde bulunduğu dair iddialarda bulunabileceğini belirtmiştir.³⁴ Turan'a göre Ankara'ya gösterilen ateşkes ihlaline yönelik tepkiler aşırıya kaçmaktaydı. Diğer taraftan İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan Yunanların ortaya attığı iddiaları önemsememiş ve Türkiye karşı tavrı almıştır. Özellikle, Türkiye'nin adada bulunan askerlerine yönelik yaptığı takviyenin durdurulması için Kraliyet Deniz Kuvvetlerini kullanmayı bile düşünmüş bu amaçla kaç savaş gemisine ihtiyaç olduğu yönünde bir araştırılma yapılmasını da talep etmiştir.³⁵

İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Horace Phillips gönderdiği telgrafta Callaghan'a uyarılarda bulunmuş ve Türklerin adadaki askerlerine destek göndermesine yönelik İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından yapılacak herhangi bir engellemenin ciddi sonuçlar doğuracağını belirtmiş ve kendisinin İngiliz Hükümetinin böyle bir işe kalkışmayacağını umduğunu aksi takdirde Ankara'nın bunu savaşla müsavî sayacağını söylemiştir.³⁶ Sonunda Callaghan bu fikirden vazgeçmiştir. Fakat Türk heyeti Callaghan'ın Cenevre'de kendilerine karşı aldığı genel tavırdan son derece rahatsızlık duymuştur.

Birinci Cenevre görüşmeleri 30 Temmuz'da sona ermiş ve taraflar 8 Ağustos'ta tekrar toplanmak üzere karar almıştı. İkinci Cenevre Konferansı da soruna bir çözüm getirememişti. Özellikle Türk ve Yunan tarafları bir uzlaşmaya varmakta zorlanması görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına ve adada ikinci bir Türk askeri ilerleyişinin başlamasına neden olmuştu. Bu durum Türk-

³³ PRO: FCO 9/1916, 'Cyprus talks', flash telegram (confidential) from the British Embassy in Athens to FCO, no: 336, 25 July 1974.

³⁴ PRO: FCO 9/1916, 'Cyprus Conference', immediate telegram (confidential) from UKMIS Geneva to FCO, no: 718, 26 July 1974.

³⁵ PRO: Ministry of Defence (DEFE) 11/907, a telegram (secret) from UKMIS Geneva to FCO, no: 709, 25 July 1974.

³⁶ PRO: PREM 16/19, flash telegram (secret) from the British Embassy in Ankara to UKMIS Geneva, no: 001, 26 July 1974.

İngiliz ilişkilerini son derece olumsuz yönde etkilemişti. Özellikle, Türk ve İngiliz Dışişleri Bakanları arasında gerilim hat safhaya çıkmıştı. Callaghan Türk Dışişleri Bakanı Güneş'in Cenevre Konferansını terk etmesine çok tepki göstermiş. Bu durumu anlatırken Güneş'in 'masadan her zaman olduğu gibi kabaca kalktı'³⁷ diyerek kızgınlığını dile getirmiştir. Güneş de sonra yaptığı açıklamalarda Callaghan'ın Cenevre Konferansında Türkiye'ye karşı aldığı tutumu ağır bir şekilde eleştirmiştir. Güneş'e göre Callaghan Türk askerlerini adadan çıkarmaktan başka bir şeyle ilgilenmemiştir.³⁸ Yine kendi açıklamalarında Turan Amerika'nın Türkiye'ye karşı yaklaşımının Londra'nınkinden daha uyumlu olduğunu hatta Sovyetler Birliği'nin bile İngiltere'deki Wilson Hükümetinden daha anlayışlı davrandığını belirtmiş ve İngiliz Hükümetini Yunanlıların yanında olmakla suçlamıştır.³⁹ Callaghan genel olarak bu suçlamaları kabul etmemekle beraber Yunanlılar üzerinde yeteri kadar baskı uygulamadığını kabul etmiştir.⁴⁰

14 Ağustos günü adada başlayan ikinci Türk askeri ilerleyişine de Londra sert tepki göstermiş ve bu durum hâlihazırda bozulmuş Türk-İngiliz ilişkilerini daha kötüleştirmişti. Callaghan uluslararası baskının Türkiye üzerinde kurulmasının Ankara'nın başlatmış olduğu harekâtı çabuk sonlandırması açısından önemli olduğuna inanıyordu.⁴¹ Fakat Türk Hükümeti zaten adada yürüttüğü operasyonu sonlandırmaya karar vermişti. 16 Ağustos'ta Ecevit İngiliz büyükelçisi Phillips'e Türk askeri harekâtının gece itibarıyla sona ereceğini ve kendisinin Callaghan'a Ankara'nın görüşmelere hazır olduğunu bildirmesini istedi.⁴² Sonunda Türk askeri müdahalesi sona ermiş ve Kıbrıs sorunu yeni bir aşamaya girmişti. Fakat bu harekâtın Kıbrıs sorununun gidişatına olan etkisinin yanı sıra Türk-İngiliz ilişkilerindeki etkisi daha sonraki yıllarda da devam edecekti. Özellikle, İngiltere'nin takip edeceği Kıbrıs

³⁷ Callaghan, *Time and Chance*, s. 347.

³⁸ PRO: FCO 9/1921, 'Die Welt interview with the Turkish Foreign Minister', letter from D. J. M. Dain, the First Secretary at the British Embassy in Bonn, to R. F. Cornish, Southern European Department, FCO, 20 August 1974.

³⁹ a.g.e.

⁴⁰ PRO: PREM 16/20, 'record of a telephone conversation between the Foreign and Commonwealth Secretary and Dr. Henry Kissinger and the President of the United States at 2.45 PM on Wednesday,' 14 August 1974.

⁴¹ PRO: FCO 9/1921, 'Cyprus', immediate telegram (confidential) from Callaghan to Tehran, no: 346, 16 August 1974.

⁴² PRO: FCO 9/1927, 'Cyprus problem: stage 3 negotiations between UK, Greece and Turkey', immediate telegram (confidential) from the British Ambassador in Ankara, Phillips, to FCO, no: 1006, 16 August 1974.

politikası genel olarak Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecek ve ikili ilişkiler üzerinde olumsuz bir etken olarak kalacaktı.

Sonuç

Türkiye'nin adaya yönelik başlatmış olduğu askeri operasyondan sonra Türk-İngiliz ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Aslında, 1974 öncesi Türkiye'nin Kıbrıs politikasına yönelik İngiltere'nin takınmış olduğu tavır Türk ve İngiliz Hükümetleri arasında görüş ayrılığı olduğunu gösteriyordu fakat bu tarihten sonra İngiltere açık bir şekilde Türkiye'nin politikalarına karşı eleştirilere başlamış ve uluslararası arenada Kıbrıs sorunu üzerine alınan Ankara aleyhtarı kararlara da destek vermiştir.

Gerçi, Türkiye'nin askeri müdahalesi sonrası ilişkilerin bu raddeye gelecek oluşunun ilk işaretini Ecevit'in Londra ziyaretinde İngiliz yetkililerinin Türkiye'nin önerilerine karşı almış olduğu pozisyon göstermekteydi. Önceden bahsedildiği gibi Türk ve İngiliz tarafı bu toplantıda herhangi bir uzlaşmaya varamadılar.⁴³ İngilizler Türklerin ortak bir askeri harekât teklifini reddetmesinin yanı sıra adadaki Rum darbesine karşı ortaklaşa bir bildirin yayımlanmasına da olumlu yaklaşmamıştı.⁴⁴ Ayrıca, Callaghan Türk yetkilileri tek taraflı bir operasyondan kaçınılması için de uyarılmıştı.⁴⁵ Bu durum karşısında tek başına adaya müdahale gerçekleştiren Türkiye için aslında İngiltere'nin gösterdiği tepki bir sürpriz değildi. Fakat İngiliz Hükümetinin göstermiş olduğu tepkinin dozu belki Ankara açısından şaşkınlık vericiydi çünkü İngiltere Türk askerlerine yönelik düzenlenecek bir operasyonu da içeren bütün seçenekleri gözden geçirmişti. Bu açıdan, Callaghan'ın sonradan verdiği bir demeçte: 'kariyerimin en korku verici anlarından biriydi. Neredeyse Türklerle savaşa giriyorduk ama Amerikalılar bizi durdurdu'⁴⁶ demesi İngiltere'nin Türk askeri operasyonuna göstermiş olduğu tepkinin boyutlarını gözler önüne sermek ve bu operasyonun Türk-İngiliz ilişkilerine etkisini göstermek açısından önemli bir örnektir.

⁴³ Kürkçüoğlu, 'Turco-British since the 1920s', s. 97.

⁴⁴ PRO: FCO 9/1922, 'Geneva Conferences on Cyprus: record of tripartite talks between UK, Greece and Turkey, 25-30 July and 9-13 August 1974', 'record of a meeting between the Secretary of State for FCO and the Turkish Acting Minister of Foreign Affairs', 18 July 1974.

⁴⁵ a.g.e.

⁴⁶ Brendan O'Malley and Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish invasion*, (London: I. B. Tauris Publishers, 2004), s. Vii.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtının Türk-İngiliz İlişkilerine Etkileri

1974 askeri operasyonunun başka bir önemli sonucu da İngiltere'nin Türkiye'nin Kıbrıs politikasına karşı sonraki yıllarda da olumsuz tavrını sürdürmesiydi. Bu minvalde, 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu ilan edildiğinde İngiltere bu durumu esefle karşıladığını açıklamıştı.⁴⁷ Yine aynı şekilde, 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulduğunda İngiltere Türkiye'yi ağır bir şekilde eleştiren Birleşmiş Milletler Kararnamesine destek vermiştir. Ayrıca Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İngiliz Dışişleri Bakanı Geoffrey Howe bu kararı kınadığını belirtmiş ve yine İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e gönderdiği mektupta Türklerin vermiş olduğu bu kararı geri çekmesini istemiştir.⁴⁸

KAYNAKÇA

İngiliz Milli Arşivi (The National Archives)

Ministry of Defence:

DEFE 11/907, Cyprus: political and military developments, 1974 Jul 01 - 1974 Jul 31.

Foreign Office, Central Department *and* Foreign and Commonwealth Office:

FCO 9/1890, Military coup against President Makarios in Cyprus, 15 July 1974, part A.

FCO 9/1892, Military coup against President Makarios in Cyprus, 15 July 1974, part C.

FCO 9/1916, First Geneva Conference on Cyprus: tripartite talks between UK, Greece and Turkey, 25-30 July 1974, part A.

FCO 9/1921, Second Geneva Conference on Cyprus: tripartite talks between UK, Greece and Turkey, 9-13 August 1974, part B.

FCO 9/1922, Geneva Conferences on Cyprus: record of tripartite talks between UK, Greece and Turkey, 25-30 July and 9-13 August 1974.

⁴⁷ PRO: FCO 9/2158, 'Mr Hattersley's statement on Cyprus', unclassified telegram from FCO, Callaghan, to the British High Commission in Nicosia, no: 145, 15 February 1975.

⁴⁸ Faruk Sönmezoglu, *Tarafların Tutumları ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu*, (İstanbul: İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1991), s. 100.

FCO 9/1927, Cyprus problem: stage 3 negotiations between UK, Greece and Turkey, part A.

FCO 9/2158, Turkish Cypriot Administration: Turkish Federated State of Cyprus (TFSC), part A.

Prime Minister's Office: Correspondence and Papers:

PREM 16/19, CYPRUS. Coup d'etat in Cyprus.

PREM 16/20, CYPRUS. Coup d'etat in Cyprus, part 2.

Diğer Kaynaklar

Anderson, Perry. *The New Old World*, (London: Verso Books, 2011).

Callaghan, James. *Time and Chance*, (London: Collins, 1987).

Coşkun, Yasin. 'The Cyprus Problem and Anglo-Turkish Relations 1967-1980', Ph.D. Thesis, (University of East Anglia, 2015).

Darwin, John. *Britain and Decolonisation the Retreat from Empire in the Post-War World*, (Basingstoke: Macmillan Education 1988).

Kissinger, Henry. *Years of Renewal*, (London: Weidenfeld & Nicolson, 1999).

Kürkçüoğlu, Ömer. 'Turco-British Relations Since the 1920s', in William Hale and Ali İhsan Bağış (eds.), *For Centuries of Turco-British Relations: studies in diplomatic economic and cultural affairs*, (Beverly: The Eothen Press 1984), s. 80-103.

O'Malley, B. & Craig I. *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and the Turkish invasion*, (London: I. B. Tauris Publishers, 2004).

The Times (London, daily).